

**Rapportage
Verkennend Archeologisch
Bodemonderzoek**

**Zaagmolenpad
Gemeente Varsseveld**

Opdrachtgever: M3 Projecten bv
Dhr. W.H. van der Wielen
Watermanstraat 47c
7324 AJ Apeldoorn

Projectnummer: 172031

Adviesbureau: Synthegra bv

Auteurs: drs. E. van der Kuijl
dhr. K. Lenting
drs. F. Plasmeijer

Datum: 2 juli 2002

Synthegra bv
Postadres:
Postbus 4
6997 ZG HOOG-KEPPEL

Bezoekadres:
Ambachtsweg 10
7021 BT ZELHEM
Tel: 0314-381144

SYNTHEGRA ARCHEOLOGIE BV
Postbus 4
6997 ZG HOOG-KEPPEL

AUTORISATIE

Controle	paraaf	datum
<i>E.H.</i>	<i>JK</i>	<i>3/7-02</i>

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING, ONDERZOEKSKADER EN ONDERZOEKSDOEL	3
1.1 Inleiding en onderzoekskader	3
1.2 Onderzoeksdoel	3
2. ONDERZOEKSMETHODIEK	4
2.1 Bepaling van de regionale achtergrondwaarden	4
2.2 Historisch onderzoek	4
2.3 Geologie en geomorfologie	5
3. HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN VARSSEVELD	6
3.1 Oudheid en Vroege Middeleeuwen	6
3.2 De oorsprong van Varsseveld	7
3.3 Bestuur	9
3.4 Kerkgeschiedenis	10
3.5 De brand van 1723	10
3.6 Landbouw en Nijverheid	11
3.7 Archeologische meldingen in het onderzoeksgebied	11
4. RESULTATEN VAN HET VELDWERK	13
4.1 Veldverkenning	13
4.2 Toekomstig grondverzet	13
4.3 Opzet van het booronderzoek	14
4.4 Resultaten van het booronderzoek	14
5. CONCLUSIE EN AANBEVELING	16
5.1 Conclusie	16
5.2 Aanbeveling	16
LIJST MET GEBRUIKTE LITERATUUR	26

BIJLAGEN

1. Regionale overzichtskaart
2. Detailkaart van de locatie met boorpunten
3. Kaart met projectie van de geplande nieuwbouw
4. Historisch kaartmateriaal van de onderzoekslocatie
5. Boorstaten
6. Overzicht van geologische perioden
7. Lijst met gebruikte afkortingen
8. Lijst met gebruikte literatuur

1. INLEIDING, ONDERZOEKSKADER EN ONDERZOEKSDOEL

1.1 Inleiding en onderzoekskader

Op 13 mei en 1 juli 2002 is in opdracht van M3 Projecten BV uit Apeldoorn door Synthegra Archeologie b.v. een verkennend archeologisch bodemonderzoek verricht. De onderzoekslocatie is onderzocht in het kader van het project Zaagmolenpad te Varsseveld. Het verkennend onderzoek bestaat uit een bureaustudie (historisch onderzoek) aangevuld met een veldverkenning en een verkennend bodemonderzoek.

Na overleg met de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort is naar voren gekomen dat voor het terrein een lage tot middelhoge archeologische verwachting van toepassing is. Op basis van de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden) en AMK (Archeologische Monumenten Kaart) van de ROB kan worden vastgesteld dat dit geldt voor het hele terrein.

De geplande nieuwbouw en het daarmee samenhangende grondverzet kan een bedreiging vormen voor de archeologische waarden in het plangebied. Op basis van diverse rijks- en provinciale regelingen, met name het Verdrag van Malta, Nota Belvédère en de Leidraad provinciaal omgevingsbeleid, dient een inventarisatie van de archeologische waarden in het gebied gemaakt te worden. De provincie Gelderland (provinciaal archeoloog) zal de resultaten van het onderzoek toetsen. De resultaten van het onderzoek zullen vervolgens in de planvorming betrokken worden.

Het onderzoek en de adviezen hebben betrekking op de Prehistorie tot en met de Nieuwe Tijd. Het onderzoek is afgestemd op het toekomstige grondverzet en de daarmee samenhangende verstoring van het landschap en het bodemarchief.

1.2 Onderzoekdoel

Het doel van het verkennend bodemonderzoek is inzicht te verkrijgen of er op de onderzoekslocatie archeologische waarden te verwachten zijn en in hoeverre het toekomstige gebruik van de locatie invloed heeft op de eventuele archeologische waarden in het terrein. Het onderzoek wordt zodanig uitgevoerd, dat een archeologische en cultuurhistorische beoordeling gegeven kan worden van ten aanzien van het toekomstige gebruik van de locatie. Het bepalen van de omvang en de kwaliteit van de eventueel aan te treffen archeologische waarden valt buiten het kader van het verkennend onderzoek.

2. ONDERZOEKSMETHODIEK

2.1 Bepaling van de regionale achtergrondwaarden

De eerste fase van het historisch onderzoek bestaat uit het bepalen van de regionale achtergrondwaarden. Hiervoor is gebruik gemaakt van beschikbaar kaartmateriaal.

Dit zijn:

- 1) Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:250.000)
- 2) Grondwaterkaart van Nederland (blad 41 Wsest Aalten)
- 3) Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:50.000 – blad 41 W)
- 4) Geomorfologische kaart van Nederland (Schaal 1:50.000 – blad 41)
- 5) Archeologische Monumentenkaart (AMK)
- 6) Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW)
- 7) Archeologische vondstmeldingen uit het ARCHIS (ARChEologisch Informatie Systeem)

2.2 Historisch onderzoek

Voor het historisch onderzoek zijn de volgende instanties bezocht:

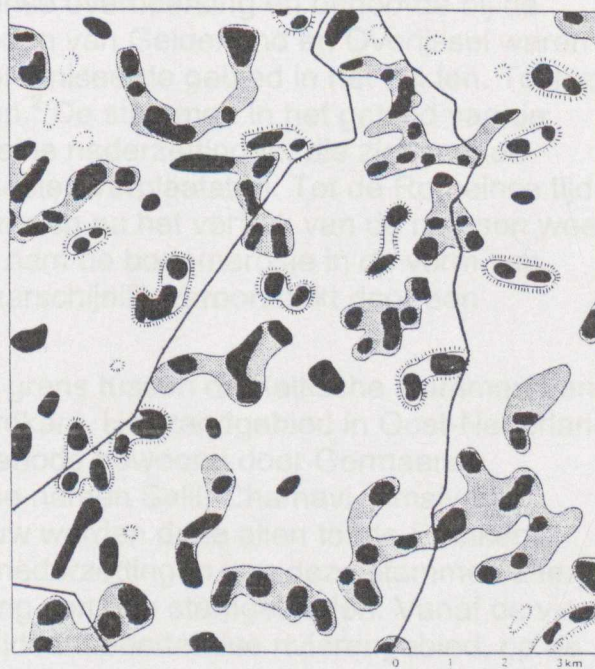
- Gemeentearchief Wisch
- Bibliotheek Universiteit Leiden

Gebruikt kaartenmateriaal (zie bijlage 3):

- Kadasterkaart omstreeks 1840
- Kadasterkaart 1925
- Kaart bezittingen Huis Bergh 1740.

2.3 Geologie en geomorfologie

De grondslag op de onderzoekslocatie is te typeren als een hoge bruine enkeerdgrond (bEz21). Deze gronden kenmerken zich door een bruine humeuze toplaag die door potstalbemesting is ontstaan. Deze zogenaamde esdekken zijn gevormd door jarenlange ophoging van de schrale zandgronden met heideplaggen en bosstrooisel. Dit proces is vanaf de Vroege Middeleeuwen toegepast. In het algemeen geldt dat hoe dikker de toplaag van het esdek, hoe langer de grond in gebruik is voor landbouw. De ondergrond van de onderzoekslocatie bestaat uit zogenaamd dekzand. Deze dekzanden zijn ontstaan door erosie en verstuiving van moedermateriaal uit de voorlaatste IJstijd (Saalien). Oorspronkelijk bestonden de escomplexen aan de rand van het dorp Varsseveld uit kleine eenmancesjes, ookwel kampen genoemd. Door ophoging met humeus materiaal en vererving zijn veel eensmancesjes aan elkaar gegroeid, waardoor grotere bouwlandcomplexen zijn ontstaan¹. De landbouwgronden in de omgeving van Varsseveld, Lintelo en Dinxperlo hebben meestal een matig dik esdek gekregen (cHn21 en Chn23). In de diepere ondergrond vinden we glaciële afzettingen van de Formatie van Kreftenheye en de Formatie van Enschede.

Verskillende eenmancesjes samengevoegd tot
legenda-eenheid zEz21 of zEz23 (1)

bijzondere onderscheiding "Eenmancesjes", bestaande uit
enkel een esje of uit samenvoeging van meerdere esjes (2)

"Eenmancesjes", niet op de bodemkaart wegens te geringe oppervlakte (3)

De eenmancesjes tussen Varsseveld en Sinderen en de weertave ervan op de bodemkaart.

¹ Harbers en Rosing, 1983, p. 52.

3. HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN VARSSEVELD

3.1 Oudheid en Vroege Middeleeuwen

In de prehistorie, met name in het Neolithicum en de Brons- en IJzertijd wordt het Oostnederlandse zandgebied intensief bewoond. Archeologisch vondstmateriaal toont aan dat er al vanaf het Paleolithicum (vanaf circa 40.000 v.C.) bewoningssporen aanwezig zijn. Met name in de Brons- en IJzertijd vindt er een verdichting van het aantal nederzettingen plaats, die veelal op de grens van de beekdalen en de aangrenzende dekzandruggen gesitueerd zijn. De aanwezigheid van zowel landbouwgrond als veeweidegebied (de beekdalen) boden goede vestigingsmogelijkheden. Ook de jacht in de bosrijke omgeving (hoewel minder bosrijk dan tegenwoordig) speelde een voorname rol in het levensonderhoud.

Het gebied boven de grote rivieren waaronder de regio Achterhoek, bleef in de Romeinse Tijd grotendeels vrij van Romeinse overheersing en behoorde bij de provincie *Germania Libera*. De zandgebieden van Gelderland en Overijssel waren in deze periode dunner bevolkt dan het geromaniseerde gebied in het zuiden. Toch zou ook hier het bevolkingsaantal fors afnemen.² De stammen in het gebied van de huidige provincie Gelderland leefden in kleine nederzettingen, die zich mét de bijbehorende akkers geleidelijk door het gebied verplaatsten. Tot de Romeinse tijd had de vegetatie steeds de kans gekregen zich na het vertrek van de mensen weer te herstellen. Vanaf de laat-Romeinse tijd nam de bodemerosie in de vorm van zandverstuivingen echter toe. Dit werd waarschijnlijk veroorzaakt door een klimaatsverandering.

Volgens Julius Caesar vormde de Rijn de grens tussen de Keltische stammen aan de zuidkant en de Germanen aan de noordkant. Het zandgebied in Oost-Nederland werd tegen het einde van de Romeinse periode bewoond door Germaanse stammen, die we kennen onder de Latijnse namen Saliï, Chamavi, Amsivariï, Chautariï en de Tuihanti. Na de derde eeuw worden deze allen tot de Franken gerekend.³ Doordat het aantal gevonden nederzettingen van deze stammen zeer beperkt is, kennen we niet de exacte ligging van hun stamgebieden. Vanaf de vierde eeuw vestigden de Chamavi zich in het Middennederlandse rivierengebied, op de Veluwe en in de Achterhoek. Gedurende de zevende en achtste eeuw werd dit gebied relatief geweldloos opgenomen in het Merovingische Rijk dat zich vanuit het zuiden uitbreidde.⁴

² D.E.H. de Boer, M.H. Boone & W.A.M Hessing, *delta, Nederlands verleden in vogelvlucht*, deel 1; 8

³ Delta 1, 12.

⁴ Delta 1, 15.

Door schenkingen van land door koningen aan hun belangrijkste volgelingen ontstond een landbezittende aristocratie. Door deze concentratiebeweging gedwongen zochten veel kleinere grondbezitters vaak bescherming bij een machtig heer. Zij vertrouwden zich toe aan de zorg van de heer, die daardoor de positie van een voogd verwerfde. Geleidelijk aan zouden de kleine boeren hun bezit en eigendomsrechten geheel verliezen. De boeren mochten vervolgens een stukje land bewerken van de heer, in ruil voor diensten. Meestal ging het daarbij om het verrichten van arbeid op het land (de curtis of vronhoeve) van de heer.⁵ Hoewel deze grote domeinen in de noordelijke Nederlanden veel zeldzamer waren dan in het zuiden, hebben we in deze periode juist in Varsseveld met een dergelijk domein te maken.

3.2 De oorsprong van Varsseveld

De oudste vermelding van Varsseveld komt uit een oorkonde van 7 februari 828. Hierin wordt het dorp Uuazefelde of Wazefelde genoemd.⁶ Het is niet geheel zeker dat hier het huidige Varsseveld mee bedoeld wordt, maar daar de naam voorkomt in een opsomming van plaatsen die grotendeels in dezelfde regio liggen, is dit wel waarschijnlijk. De kerk werd nog vóór 1125 gesticht door Godescalcus de Verssevelde, graaf van Lohn. Deze woonde waarschijnlijk zelf in Varsseveld. De oorsprong van de naam Varsseveld is niet geheel duidelijk. Nemen we Wazefelde als oudste vorm, dan zou dit duiden op een 'leeg veld'. Wanneer we de naam Versnevelde, Verssevelde of Varsveld als oorsprong nemen, hebben we te maken met een gebied met veel veeteelt. De naam duidt dan op een 'vaars' of 'jonge koe'.⁷ Hoe dan ook, deze beide mogelijkheden zijn aannemelijker dan de fabel dat de naam afkomstig zou zijn van de Romeinse veldheer Varus die bij Varsseveld een legerkamp zou hebben gehad.

Het huis Varsseveld komt voort uit het gravenhuis Lohn. Dit huis was leenplichtig aan de bisschop van Munster⁸ en bezat in Varsseveld een hof of curtis. Dit moet bestaan hebben uit een hoofdgebouw, omgeven door een dubbele gracht en verder versterkt, wellicht met een palissade. Verder was er een molenplaats en waren er visrechten.⁹ We moeten ons hierbij niet te veel voorstellen. Er was geen sprake van een kasteel, het geheel leek meer op een versterkte hoeve. Deze curtis wordt voor het eerste genoemd in een oorkonde van 1 oktober 1234. Voor deze tijd moet zij echter al bestaan hebben. De laatste vermelding van de resten van het hof dateert uit 1655. Dan is er in een declaratie van de goederen die tot het pastoriehuis behoren nog sprake van de sporen van de oude gracht in het landschap, iets ten noorden van de kerk. De huidige straatnaam Borchgraven herinnert nog aan deze situatie.

⁵ Delta 1, 20 & 30.

⁶ *Bijdragen en Mededelingen Gelre*. Vereeniging tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht. Deel LVIII (Arnhem 1959)

⁷ *Varsseveld in oude ansichten* en *Bijdragen en Mededelingen*, 4.

⁸ *Varsseveld in oude ansichten*.

⁹ *Bijdragen en Mededelingen*, 43 & 46.

De familie de Varsseveld stichtte waarschijnlijk in de 12^e eeuw het klooster Bethlehem nabij Doetinchem.¹⁰ Ook de kerk in Varsseveld en het terrein direct daaromheen werden overgedragen aan dit klooster. In twee oorkonden uit 1448 en 1450 vermelden de proost en het convent van het klooster als bezitters van de kerk te Varsseveld. Dergelijke schenkingen van land aan kerkelijke instellingen waren vanaf de vroege middeleeuwen gebruikelijk, niet alleen in adellijke kringen, maar ook bij gewone boeren.¹¹

In 1316 stierf het gravenhuis Lohn uit. De laatste graaf, Herman II had twee zoons, Wicboldus en Hermannus. Wicboldus werd geestelijke, zoals zoveel adellijke zoons in de middeleeuwen. Sinds 1292 diende hij in Munster als kanunnik. Zijn broer bleef echter kinderloos en wellicht daarom verliet Wicboldus de geestelijkheid, In een poging de dynastie te redden probeerde hij in 1311 een huwelijk aan te gaan met Nessa, zuster van graaf Theodoricus van Kleef. Of dit huwelijk uiteindelijk plaatsvond is niet bekend, maar in 1312 overleed Wicboldus kinderloos.¹² Toen vader Herman II in 1316 overleed stierf met hem de dynastie uit. De erfenis ging over op twee neven die echter nog datzelfde jaar voor een totaalbedrag van 1550 Mark de hele boedel verkochten aan de bisschop van Munster.¹³

Vader Herman had echter plechtig beloofd dat zijn gebied nooit zonder toestemming van de hertog van Gelre in andere handen zou overgaan. Gelre won het pleit en vanaf dat moment kwam Varsseveld in handen van de heren van Wisch. Toen ook deze familie in 1425 uitstierf kwam de ene helft van het gebied in handen van het geslacht van Homoet, de andere helft kwam door een huwelijk in handen van de familie van Limburg Stirum.¹⁴ In 1486 kocht Oswald I, graaf van Bergh het deel van de familie van Homoet. Om zijn rechten over het gebied te doen gelden had Oswald nog wel de hulp nodig van de hertog van Gelre, die hierop zijn beruchte veldheer Maarten van Rossum stuurde. Deze veroverde Terborg in 20 mei 1531 waarmee de macht van de graven van Bergh gevestigd was. In de loop van de negentiende eeuw zouden zij door aankoop de rest van het voormalige gebied van de heren van Wisch in handen krijgen.¹⁵

¹⁰ Bijdragen en Mededelingen, 27-28.

¹¹ Delta 1, 19.

¹² Bijdragen en Mededelingen, 98.

¹³ Bijdragen en Mededelingen, 98.

¹⁴ Mededelingen van de Oudheidkundige Werkgemeenschap A.D.W.(Aalten, Dinxperlo en Wisch) augustus 1972, 4.

¹⁵ A.D.W. augustus 1972, 4.

3.3 Bestuur

Naast het stadsbestuur van Terborg bestond er een apart bestuur voor de dorpen Silvolde en Varsseveld. Voor ieder dorp was een drost of baljuw aangesteld, die als vertegenwoordiger van de heer optrad. Aangezien zij zelf in Terborg verbleven, hadden zij weer in ieder dorp een voogd als vertegenwoordiger. Die hadden een veelheid aan taken. Zij waren jachtopziener, deurwaarder en veldwachter tegelijk. Ook bestonden er armenjagers met als taak het voorkomen van bedelen, blijkbaar een nogal veel voorkomend verschijnsel.¹⁶

Tenslotte was er nog een organisatie van bezitters van eigen erven of boerderijen, de zogenaamde geërfden. Deze groep regelde onderling de verpondingen, en de waterhuishouding.

Deze bestuurlijke organisatie werd geheel vernieuwd na de Franse inval in 1795. Bij de reorganisatie van 1825 ontstond de huidige organisatie, met dit verschil dat het gemeentebestuur tot 1880 zetelde in Terborg. Door de bouwvalligheid van het gemeentehuis aldaar werd de zetel van het bestuur in dat jaar overgebracht naar Varsseveld. Hier had de dokter-wethouder Gerrit Arentzen zijn huis na zijn overlijden nagelaten aan de gemeente. Al in 1889 werd een nieuw pand betrokken, maar toen ook dat te klein werd, werd in 1927 het huidige gemeentehuis gebouwd.¹⁷ Dit wordt nog steeds gebruikt, zij het dat er inmiddels een deel is aangebouwd.

¹⁶ A.D.W. augustus 1972, 5.

¹⁷ A.D.W. augustus 1972,5.

3.4 Kerkgeschiedenis

Zoals gezegd dateert de kerk van Varsseveld van vóór 1152. Dit was een gebouw in Romaanse stijl. Hoewel de toren nog staat, is omstreeks 1450 een nieuwe kapel gebouwd, los van de toren. In 1972 heeft de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek archeologisch onderzoek verricht in de kerk¹⁸. Hieruit bleek dat toren en schip later weer aan elkaar gebouwd zijn. Oorspronkelijk was de kerk gewijd aan St. Pancras en Odolphus, maar om nog onduidelijke redenen is later St. Laurentius de patroonheilige geworden.¹⁹

De overgang naar het protestantisme tijdens de Tachtigjarige Oorlog ging waarschijnlijk geleidelijk in een periode van tien jaar, namelijk 1580-1590. Gedurende die tijd werd het gebied nog geplaagd door rondtrekkende troepen. Garnizoenen uit nabijgelegen plaatsen als Groenlo maakten het leven voor de plattelandsbevolking ondraaglijk. In 1580 klaagde de landdrost van het graafschap Zutphen dat, "mens noch dier zich durven te vertonen en de arme inwoners met hun gezinnen en vee de wijk hebben genomen in de moerassen, waar zij een ellendig bestaan leiden en van honger nagenoeg omkomen." Het dorp Varsseveld zou geen drie gezinnen meer geteld hebben.²⁰

3.5 De brand van 1723

Nadat de erve Nibbelink bij Varsseveld was afgebrand, hielp het voltallige dorp mee de boerderij weer te herbouwen. Uit dankbaarheid en om te vieren dat het herstel gereed was, gaf de boer op 14 september 1723 een groot feest voor alle burens. De smid was blijkbaar niet uitgenodigd en dit zou een noodlottige vergissing blijken. Terwijl de hele bevolking aan het feesten was en de smid in zijn werkplaats aan het werk was, ontstond er brand in de smidse. Alleen was de smid niet in staat het vuur tijdig te blussen en al snel sloegen de vlammen over naar naastgelegen panden. Het grootste deel van het dorp ging uiteindelijk in vlammen op. Ook de kerk raakte ernstig beschadigd. Hierbij ging ook een groot deel van het kerkarchief verloren. Toen de brand uitgeraasd was kon de trieste balans opgemaakt worden. Er waren 54 huizen, 6 schuren, enkele branderijen en natuurlijk de smederij verloren gegaan. Als we bedenken dat in 1658 er nog maar 52 huizen en 3 schuren in het dorp stonden, kunnen we ons voorstellen dat nagenoeg het gehele dorp in de as lag.²¹ Nog afgezien van de schade aan de kerk bedroeg de totale schade f 65.000,=.²² Door middel van collectes door het hele land werd geld ingezameld voor het herstel. In 1728 kon de herstelde kerk pas weer in gebruik genomen worden.²³

¹⁸ Halbertsma, H., 1974; in: Bulletin van de K.N.O.B. 73.

¹⁹ A.D.W. Juli 1963, 40.

²⁰ *Kleine historie van de Laurentiuskerk*, 20-21.

²¹ *Kleine historie*, 14.

²² *Kleine historie*, 25-26.

²³ *Kleine historie*, 37.

3.6 Landbouw en Nijverheid

Vanaf de zevende eeuw leidde een aantal technische verbeteringen tot een hogere landbouwopbrengst en daarmee samenhangend een schaalvergroting van de boerenbedrijven. Uit opgravingen blijkt dat rond deze tijd vooral op de zandgronden het aantal schuren, hooibergen en spiekers (graanopslagplaatsen) per erf toenam. Ook de boerenbedrijven zelf werden groter.²⁴ Tenslotte veranderde ook de vorm van de nederzettingen. Er ontstonden grotere aaneengesloten akkercomplexen, met daaromheen of daarlangs gegroepeerd de boerderijen. Buiten die akkercomplexen lagen de weide- en hooilanden en de woeste gronden. Een dergelijk akkerblok wordt in het oosten es genoemd. Op historische kaarten van het gebied rond Varsseveld is hier nog een en ander van terug te zien. Veel is er tot aan de negentiende eeuw niet veranderd in de structuur van de landbouw in en rond Varsseveld. Wel hebben ruilverkavelingen hun sporen achtergelaten.

Tegen het einde van de negentiende eeuw werd het Nederlandse spoorwegennet aanzienlijk uitgebreid. Maar ook werd er een netwerk van tramwegen aangelegd. Zo ook in Oost-Gelderland. Mede hierdoor kwam de industrialisatie van het gebied op gang. In Varsseveld vestigde zich vooral de bouw- en houtindustrie. Het voorheen exclusief agrarische dorp heeft ook nu nog grote bedrijven als Lundia en Svedex binnen zijn grenzen. Veel voormalige boeren vonden werk in deze tak van industrie, die hiermee van groot economisch belang was voor de omgeving.²⁵

Ook in het gebied van het Zaagmolenpad zien nog we een mengeling van landbouw en industrie. Op oude kaarten is er nagenoeg geen bewoning te zien. Er is slechts sprake van landbouwgrond. Pas in de laatste decennia zijn er enkele bedrijven gevestigd op het terrein, maar een groot deel is nog steeds onbebouwd.

3.7 Archeologische meldingen in het onderzoeksgebied

In het onderzoeksgebied komen met regelmaat archeologische vondsten tevoorschijn bij grondwerkzaamheden. Soms gaat het om toevalligvondsten die bijvoorbeeld tijdens het ploegen worden gedaan. De oorspronkelijke context van dergelijke vondsten is dan meestal verloren gegaan. Bij de provinciale collectie bevinden zich relatief veel vondsten die gedaan zijn in Varsseveld, met name uit de prehistorie, waarvan die context ontbreekt. De laatste decennia heeft echter gericht onderzoek plaatsgevonden door de archeologische werkgroep in Varsseveld. Van deze vondsten is de context gelukkig wel genoteerd, zodat ze voor de wetenschap van grote waarde zijn. Uit het overzicht in het Centraal Archeologisch Archief blijkt dat er diverse vondstcomplexen zijn in en om Varsseveld.

²⁴ Delta 1, 19.

²⁵ H. de Beukelaar, *Nijver in het groen*, (Doetinchem 1990), 383.

Mesolithicum en Neolithicum

Uit het Mesolithicum is een complex met 34 vuurstenen afslagen bekend. Mogelijk gaat het om een tijdelijk jachtkampje dat gesitueerd was op de Vennebulten. Uit Varsseveld kennen we meerdere Neolithische stenen bijlen. Van slechts 1 vondst is echter de exacte locatie bekend. Het betreft een zogenaamde 'duennackig flintovalbeil' van de locatie "Bosch Hengeveld". Een vergelijkbaar type is in Sinderen gevonden (waarnemingsnummer 6990). De bijlen zijn uitvoerig beschreven door Peter Schut uit Aalten.

Bronstijd en IJzertijd

Uit de Bronstijd en IJzertijd kennen we diverse complexen. Van vindplaats de brie (waarnemingsnummer 7152) kennen we een aantal fragmenten aardewerk met o.a. Kalenderbergversiering. De vondsten zijn in de Late Bronstijd en/of Vroege IJzertijd te plaatsen, rond 1000 v.C.

Middeleeuwen

Het grootste aantal vondstmelding stamt uit de Middeleeuwen. Het vroegste materiaal gaat terug tot in de 11^e en 12^e eeuw n.C. Aardewerk uit deze periode is o.a. gevonden op de Brie (waarnemingsnummer 7226) en bij graafwerkzaamheden voor Rijksweg 15 (waarnemingsnummer 7227).

4. RESULTATEN VAN HET VELDWERK

4.1 Veldverkenning

Op 13 mei is als aanvulling op het bureauonderzoek een veldverkenning op de onderzoekslocatie uitgevoerd. De veldverkenning heeft plaatsgevonden door middel van een visuele inspectie van het terrein. Tijdens de inspectie is de verharding van het terrein in kaart gebracht en is het reliëf in het terrein bestudeerd. Tevens is op de locatie vondstmateriaal uit de toplaag verzameld, dat een indicatie kan geven over de te verwachten archeologische waarden. Het terrein bestaat voor een belangrijk deel uit dicht begroeid (tarwe) akkerland. Het noordelijke deel van het terrein is bebouwd met woningen en bedrijfshallen. De bedrijfshallen zijn zwaar gefundeerd voor de plaatsing van machines en apparatuur en deels onderkelderd. Een deel van de hallen is voorzien van een vloestofdichte vloer. Het bedrijventerrein aan de Spoorstraat/Zaagmolenpad is in het verleden grotendeels afgegraven, geëgaliseerd en grotendeels bebouwd. In en rondom de gebouwen zijn ondergrondse opslagtanks (voor o.a. olie) aanwezig. De tussenliggende open ruimte is momenteel in gebruik als opslag voor bouwonderneming Ten Brinke b.v. Het centraal gelegen akkerperceel aan het Zaagmolenpad is in het verleden afgetopt ten behoeve van landbouwactiviteiten. Aan de oostzijde van het terrein is een begraafplaats gesitueerd.

4.2 Toekomstig grondverzet

Op basis van een combinatiekaart van de huidige en toekomstige bebouwing is een opname gemaakt van specifieke delen van het terrein. Met name die delen die in het kader van de geplande nieuwbouw geroerd zullen worden, zijn nader geïnspecteerd.

De ingeschatte verstoringen²⁶ op het bodemarchief ten behoeve van de nieuwbouw zijn:

- grondverzet tot een maximale diepte van 2 meter min maaiveld ten behoeve van woningbouw (op 'staal' gefundeerd).
- aanleg van wegcunetten en rioolsleuven tot een maximale diepte van 2 meter min maaiveld.

De gegevens van het bureau-onderzoek en de veldverkenning zijn gebruikt voor het bepalen van het boorplan voor het booronderzoek.

²⁶ De te plegen ingrepen op het bodemarchief zijn vooraf met de opdrachtgever besproken.

4.3 Opzet van het booronderzoek

Het verkennend bodemonderzoek als aanvulling op de veldverkenning ('Landesaufnahme') is uitgevoerd op 13 mei. Het bedrijventerrein is onderzocht op 1 juni 2002. Het boorpatroon en de boordiepte zijn afgestemd op de toekomstige verstoring door de geplande nieuwbouw van de woonwijk. Het boorgrid is zoveel mogelijk gelijkmatig verdeeld over de onderzoekslocatie. Er is een driehoeksgrid gebruikt om de trefkans op archeologische waarden te vergroten (methode Groenewoudt). De boordiepte voor het verkennend bodemonderzoek is bepaald op 2 M – MV. Drie boringen zijn doorgezet tot 3 M-MV om de diepere stratigrafie te kunnen bestuderen. De oppervlakte van het maaiveld fluctueert van 18.65 m + NAP tot 19.70 m + NAP. Op plaatsen van de toekomstige nieuwbouw is geboord tot de maximaal te verstoren bodemdiepte. De grondwaterstand fluctueert van 1.25 M – MV tot 2.00 M – MV. De boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. In het totaal is uitgegaan van 1,5 ha onbebouwd terrein. Bij een boordichtheid van 10p (waarbij p staat voor de oppervlakte van het terrein) is het aantal boringen dienovereenkomstig vastgesteld op een aantal van 15 stuks. De onderlinge afstand tussen de 5 boorraaien bedraagt 30 meter. De interval tussen de boringen bedraagt eveneens 30 meter. Op het noordelijke deel van het terrein zijn ondanks de grote verstoringen op het bodemarchief tijdens de bouw van de bedrijfshallen zes aanvullende boringen geplaatst. De boringen zijn geplaatst binnen het driehoeksgrid. In het totaal zijn verspreid over de onderzoekslocatie 21 boringen tot in de ongeroerde grond gezet.

4.4 Resultaten van het booronderzoek

Op grond van de analyse van de boorkernen kan een archeologische verwachting voor de onderzoekslocatie uitgesproken worden.

Globale opbouw van het bodemprofiel op locatie Zaagmolenpad

- Aanp: 50-75 cm; bouwvoor van matig fijn donkerbruin humeus zand
Aan2: 25 cm dikke grijsbruine licht humeuze laag van matig fijn zand
A1b: 90-100 cm dikke donkergeel tot roodbruin matig fijn zand
C1b: 20 cm-125 cm dikke grijsbruine tot witte matig fijne zandlaag, plaatselijk voorkomend met ijzerconcreties.

Het profiel bestaat overwegend uit een humusrijke bovengrond met daaronder een kalkloze matig fijn zandpakket. Het zand is los gepakt en naar onder toe uitgeloozd. De roodbruine kleur van de A1b kan worden toegeschreven aan diepere grondbewerking en homogenisatie van de bovenlaag. De ondergrond wordt gekenmerkt door het ontbreken van een duidelijke moderpodzol-B. In boring 10, 12 en 13 komen oerlaagjes voor. Dit is kenmerkend voor de profielopbouw in de regio. In boring 16, 17, 18 en 21 komt een 7 tot 20 cm dikke blauwgrijze sterk lemige zandlaag voor. Deze zogenaamde "gley-podzol" komt voor bij droge veldpodzolgronden waar de grondwaterstand vrij laag is (beneden 1,50 m-mv).

5.6 Determinatie van het vondstmateriaal

De locatie was ten tijde van het onderzoek grotendeels begroeid met graan. Hierdoor was het niet mogelijk om oppervlaktevondsten te verzamelen uit de toplaag. Het noordelijke deel van de locatie is bebouwd en voorzien van diverse soorten oppervlakteverhardingen. In de boringen zijn verder geen archeologische indicatoren aangetroffen.

5. CONCLUSIE EN AANBEVELING

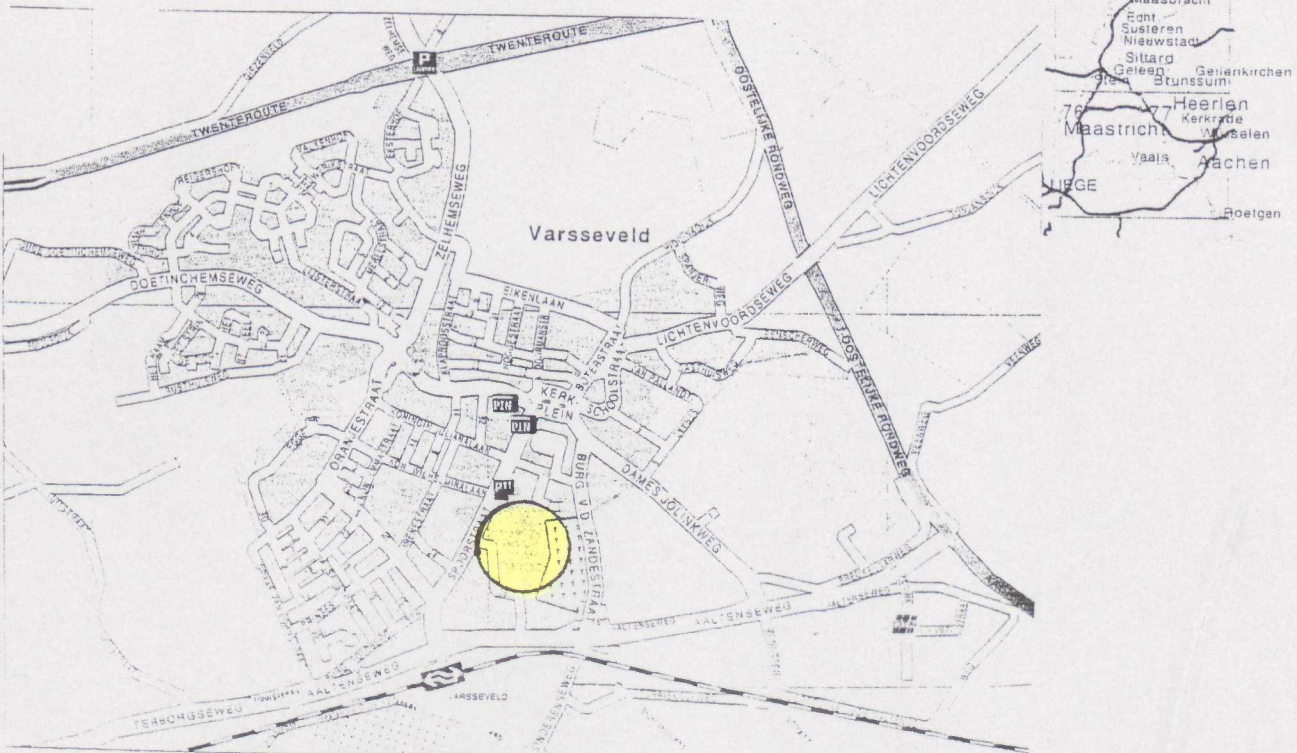
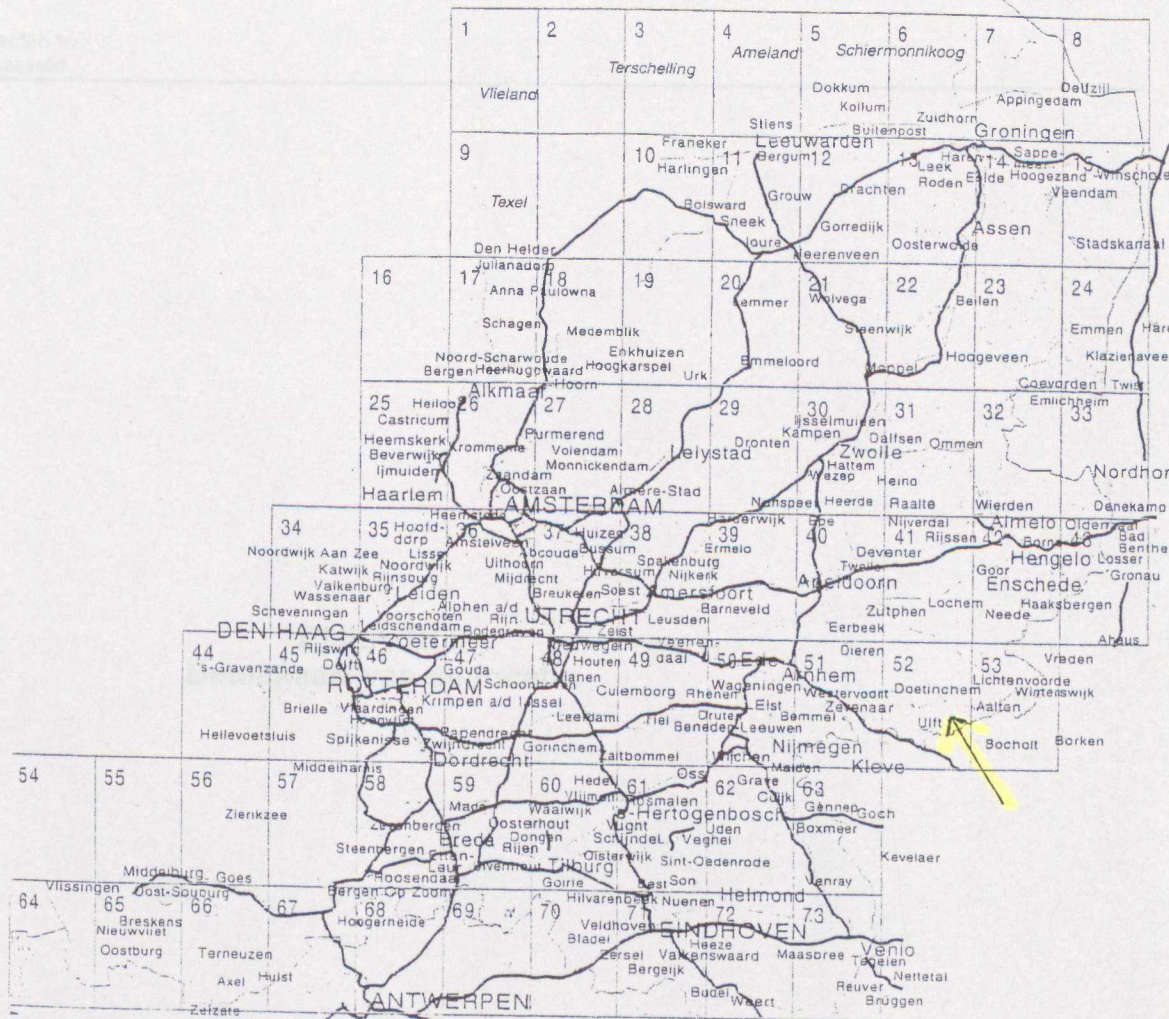
5.1 Conclusie

Op basis van het historisch onderzoek, de boringen, de stratigrafie en het ontbreken van vondstmateriaal is de onderzoekslocatie te interpreteren als een gebied van lage archeologische waarde. De bodemopbouw op de locatie kent een "natuurlijk" verloop zonder sporen van menselijke bewoning in het verleden. Het noordelijke deel van de onderzoekslocatie is daarnaast voor het grootste deel verstoord door de aanleg van het bedrijventerrein. De locatie is, voor zover na te gaan, vanaf de Late Middeleeuwen in gebruik geweest voor landbouw. Dit geldt nog steeds voor het zuidelijke deel van de locatie (ter plaatse van boring 1 t/m 15) dat ten tijde van het onderzoek beplant was met graan.

5.2 Aanbeveling

Op basis van de onderzoeksresultaten van het historische onderzoek (SAI) en het verkennend archeologisch bodemonderzoek (AAI) zien wij geen bezwaren tegen de voorgenomen plannen om de locatie te ontwikkelen voor nieuwbouw.

BIJLAGE 1
Regionale overzichtkaart

BIJLAGE 2
Detailkaart van de locatie

Postkantoor

BIJLAGE 3
Aantekening projectie van de nieuwbouw

Legenda
- - - onderzoekslocatie
• boring

Archeologisch onderzoek bouwplan Zaagmolenpad te Varsseveld

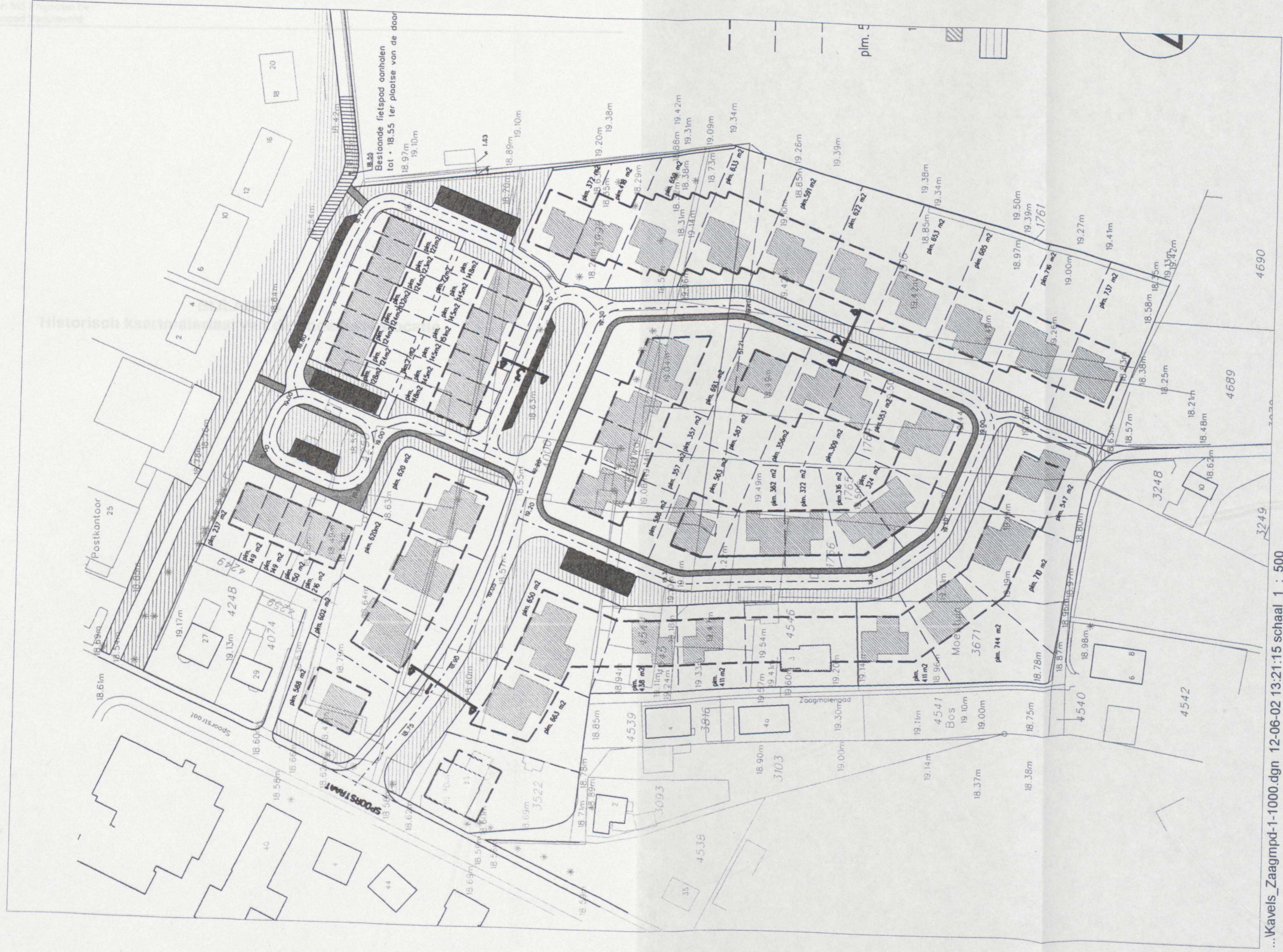
Projectnummer : 172031
Opdrachtgever : MVO Projecten BV
Omschrijving : situatietekening

Verhoeve Milieu bv

datum: 02/07/'02
tek: 172031-S-2
schaal: 1:1000
formaat: A3

BIJLAGE 3
Kaart met projectie van de nieuwbouw

BIJLAGE 4
Historisch kaartmateriaal van de onderzoekslocatie

Fol. 6.

Onder Varsse velt

Deze Varsseveldsche Wind en Rees Meer behoort half an den Landt. Ein haren grafen tot den Berg. in half an den haren grafen van graf van Standerters.

Deze kaart is afgedrukt van den oorspronkelijken in den jaer 1716 en 1717. publick verkocht met den verkoop der gronden van het hiesse Meert.

CARTA

Van het god Schlotbohm, Pachter Wilhelm Berbolck en Van Rentinx's Stede, Pachter gerhardus Rentinx En een Van Verscheydene Heeffersens, en Weglanden onder het Dorp Varssevelt gelegen

De gronden die letter M, H en H.H op den kaart vermeldt sijn sijn 23 en 24. sijn 233. sijn 234. sijn 235. sijn 236. sijn 237. sijn 238. sijn 239. sijn 240. sijn 241. sijn 242. sijn 243. sijn 244. sijn 245. sijn 246. sijn 247. sijn 248. sijn 249. sijn 250. sijn 251. sijn 252. sijn 253. sijn 254. sijn 255. sijn 256. sijn 257. sijn 258. sijn 259. sijn 260. sijn 261. sijn 262. sijn 263. sijn 264. sijn 265. sijn 266. sijn 267. sijn 268. sijn 269. sijn 270. sijn 271. sijn 272. sijn 273. sijn 274. sijn 275. sijn 276. sijn 277. sijn 278. sijn 279. sijn 280. sijn 281. sijn 282. sijn 283. sijn 284. sijn 285. sijn 286. sijn 287. sijn 288. sijn 289. sijn 290. sijn 291. sijn 292. sijn 293. sijn 294. sijn 295. sijn 296. sijn 297. sijn 298. sijn 299. sijn 300. sijn 301. sijn 302. sijn 303. sijn 304. sijn 305. sijn 306. sijn 307. sijn 308. sijn 309. sijn 310. sijn 311. sijn 312. sijn 313. sijn 314. sijn 315. sijn 316. sijn 317. sijn 318. sijn 319. sijn 320. sijn 321. sijn 322. sijn 323. sijn 324. sijn 325. sijn 326. sijn 327. sijn 328. sijn 329. sijn 330. sijn 331. sijn 332. sijn 333. sijn 334. sijn 335. sijn 336. sijn 337. sijn 338. sijn 339. sijn 340. sijn 341. sijn 342. sijn 343. sijn 344. sijn 345. sijn 346. sijn 347. sijn 348. sijn 349. sijn 350. sijn 351. sijn 352. sijn 353. sijn 354. sijn 355. sijn 356. sijn 357. sijn 358. sijn 359. sijn 360. sijn 361. sijn 362. sijn 363. sijn 364. sijn 365. sijn 366. sijn 367. sijn 368. sijn 369. sijn 370. sijn 371. sijn 372. sijn 373. sijn 374. sijn 375. sijn 376. sijn 377. sijn 378. sijn 379. sijn 380. sijn 381. sijn 382. sijn 383. sijn 384. sijn 385. sijn 386. sijn 387. sijn 388. sijn 389. sijn 390. sijn 391. sijn 392. sijn 393. sijn 394. sijn 395. sijn 396. sijn 397. sijn 398. sijn 399. sijn 400. sijn 401. sijn 402. sijn 403. sijn 404. sijn 405. sijn 406. sijn 407. sijn 408. sijn 409. sijn 410. sijn 411. sijn 412. sijn 413. sijn 414. sijn 415. sijn 416. sijn 417. sijn 418. sijn 419. sijn 420. sijn 421. sijn 422. sijn 423. sijn 424. sijn 425. sijn 426. sijn 427. sijn 428. sijn 429. sijn 430. sijn 431. sijn 432. sijn 433. sijn 434. sijn 435. sijn 436. sijn 437. sijn 438. sijn 439. sijn 440. sijn 441. sijn 442. sijn 443. sijn 444. sijn 445. sijn 446. sijn 447. sijn 448. sijn 449. sijn 450. sijn 451. sijn 452. sijn 453. sijn 454. sijn 455. sijn 456. sijn 457. sijn 458. sijn 459. sijn 460. sijn 461. sijn 462. sijn 463. sijn 464. sijn 465. sijn 466. sijn 467. sijn 468. sijn 469. sijn 470. sijn 471. sijn 472. sijn 473. sijn 474. sijn 475. sijn 476. sijn 477. sijn 478. sijn 479. sijn 480. sijn 481. sijn 482. sijn 483. sijn 484. sijn 485. sijn 486. sijn 487. sijn 488. sijn 489. sijn 490. sijn 491. sijn 492. sijn 493. sijn 494. sijn 495. sijn 496. sijn 497. sijn 498. sijn 499. sijn 500.

Varsseveld, D^e 1^e blad.

7.

8.

B¹blad

A

9.

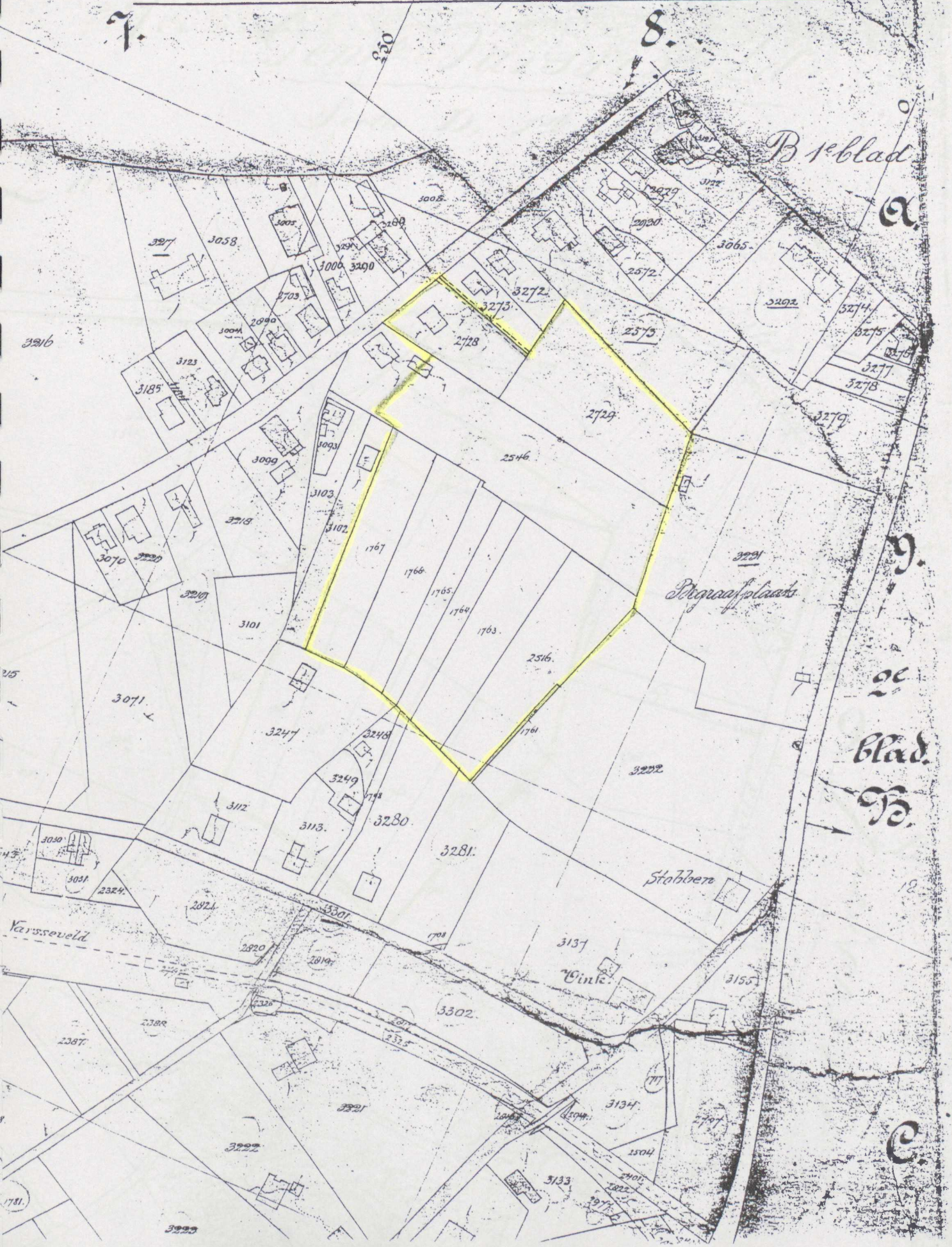
10

blad.

D.

12

C

7. ²⁵⁰ Gem^{te} ⁸ Vasserceld
Sectie D, 1ste Blad

Zuiden

Vasserceld 9. 2de Blad

Slobben

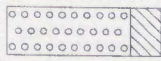
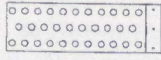
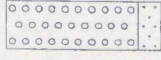
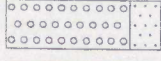
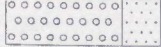
Van k

A

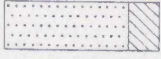
BIJLAGE 5
Boorstaten

Legenda (conform NEN 5104)

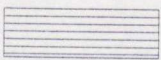
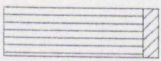
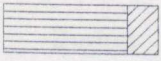
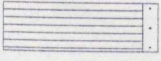
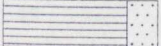
grind

	Grind, siltig
	Grind, zwak zandig
	Grind, matig zandig
	Grind, sterk zandig
	Grind, uiterst zandig

zand

	Zand, kleiig
	Zand, zwak siltig
	Zand, matig siltig
	Zand, sterk siltig
	Zand, uiterst siltig

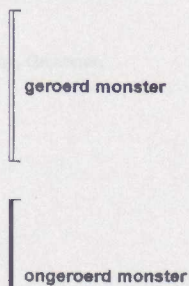
veen

	Veen, mineraalarm
	Veen, zwak kleiig
	Veen, sterk kleiig
	Veen, zwak zandig
	Veen, sterk zandig

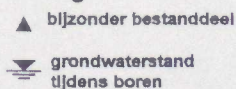
peilbuis

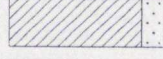

monsters

overig

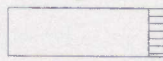
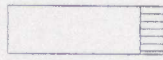
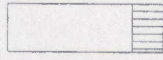
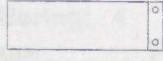
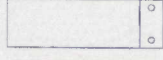

klei

	Klei, zwak siltig
	Klei, matig siltig
	Klei, sterk siltig
	Klei, uiterst siltig
	Klei, zwak zandig
	Klei, matig zandig
	Klei, sterk zandig

leem

	Leem, zwak zandig
	Leem, sterk zandig

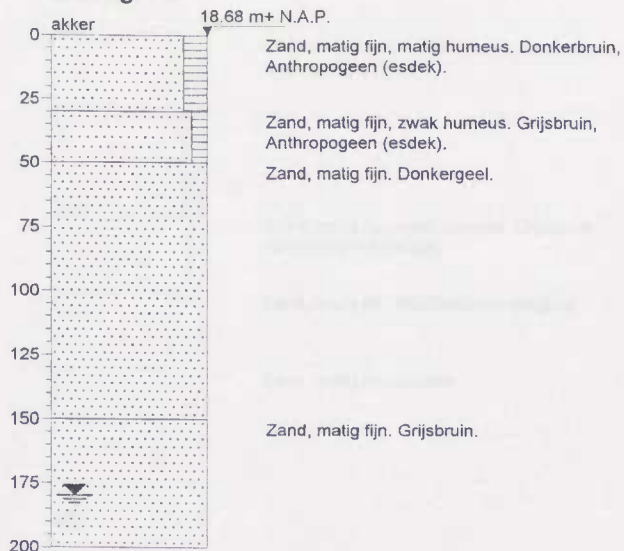
overige toevoegingen

	zwak humeus
	matig humeus
	sterk humeus
	zwak grindig
	matig grindig
	sterk grindig

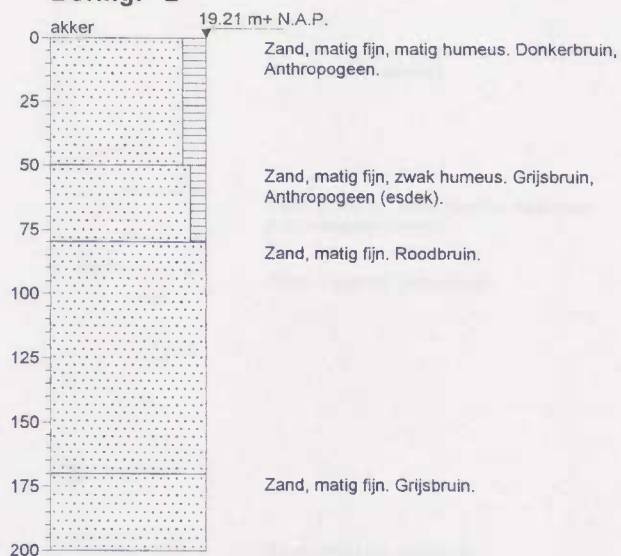
olie

	geen olie-water reactie
	zwakke olie-water reactie
	matige olie-water reactie
	sterke olie-water reactie
	uiterste olie-water reactie

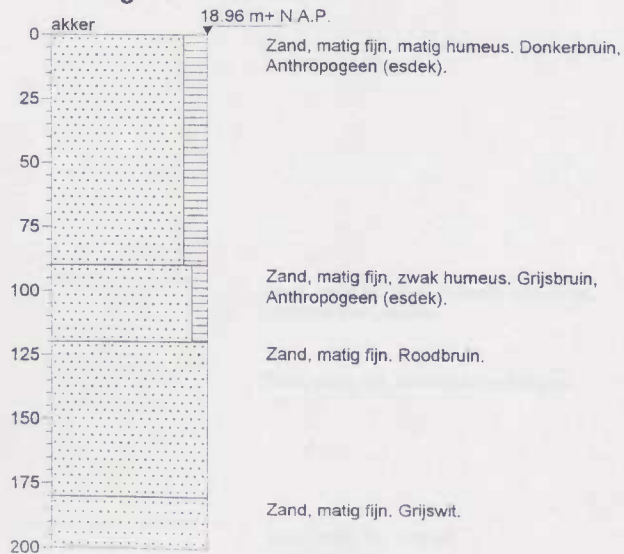
Boring: 1

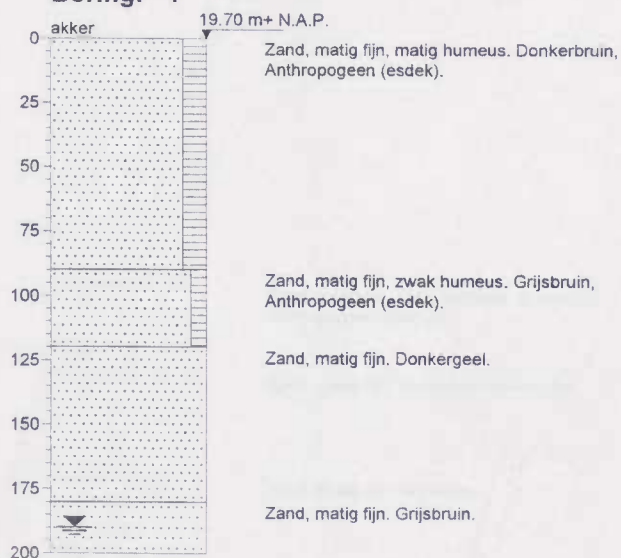
Boring: 2

Boring: 3

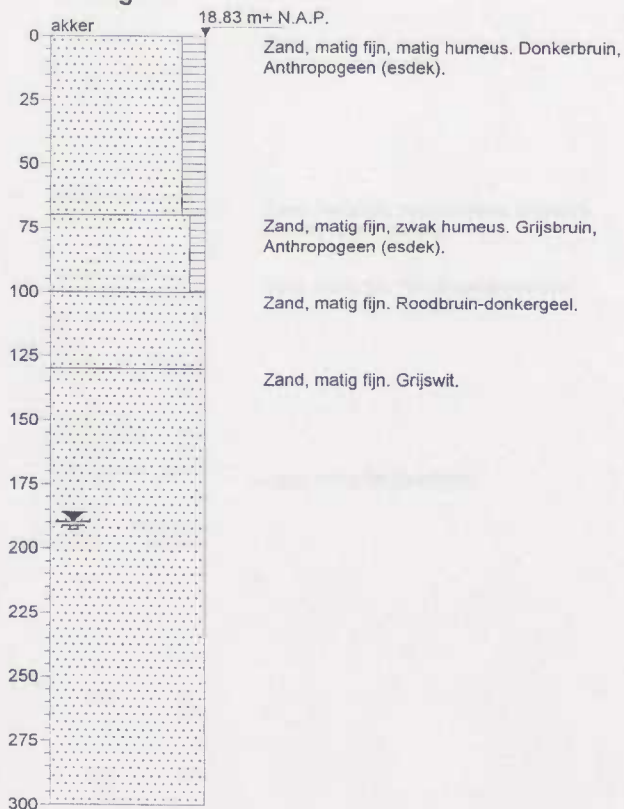

Boring: 4

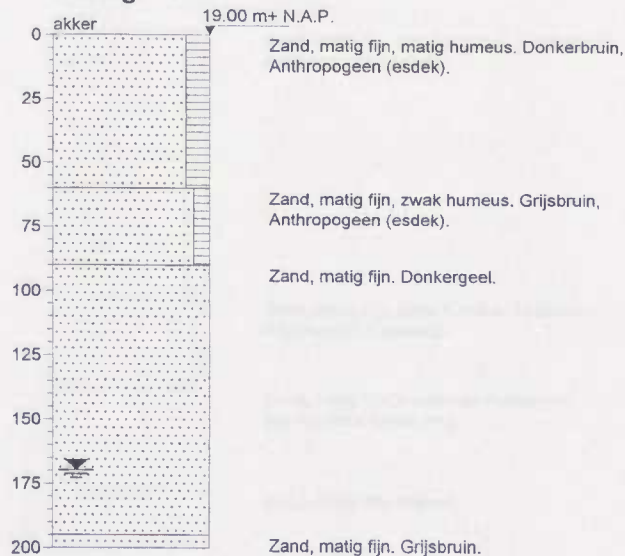

getekend volgens NEN 5104'

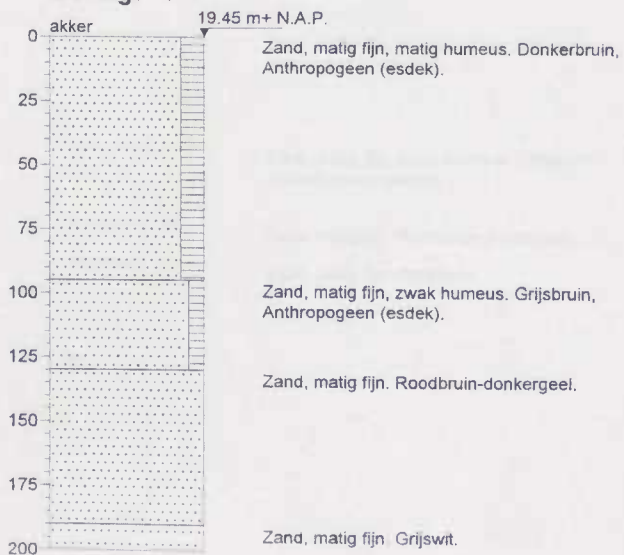
Boring: 5

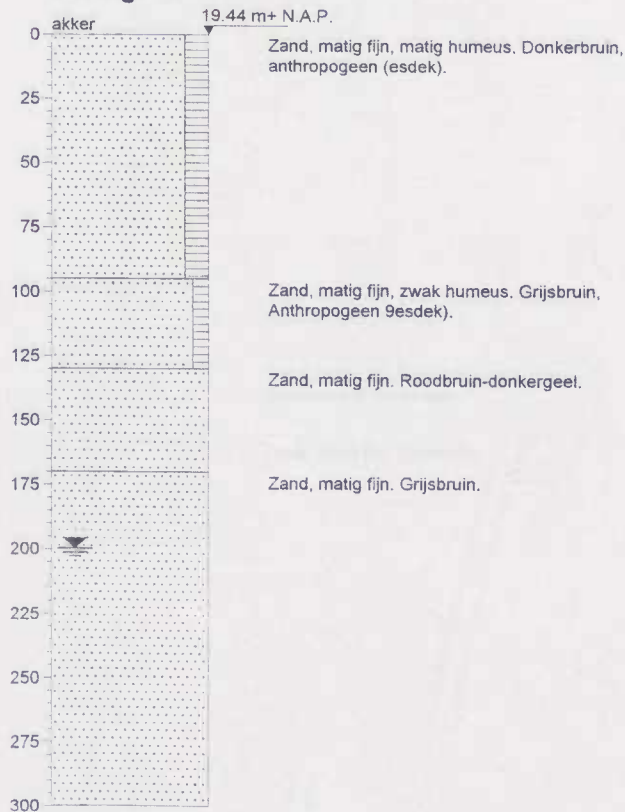
Boring: 6

Boring: 7

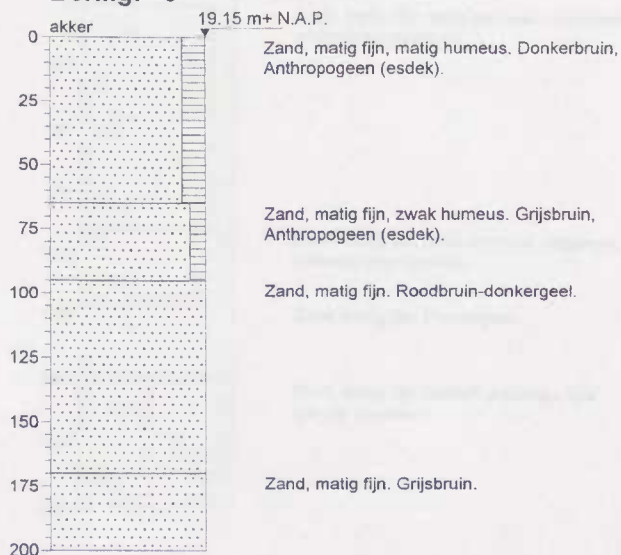

Boring: 8

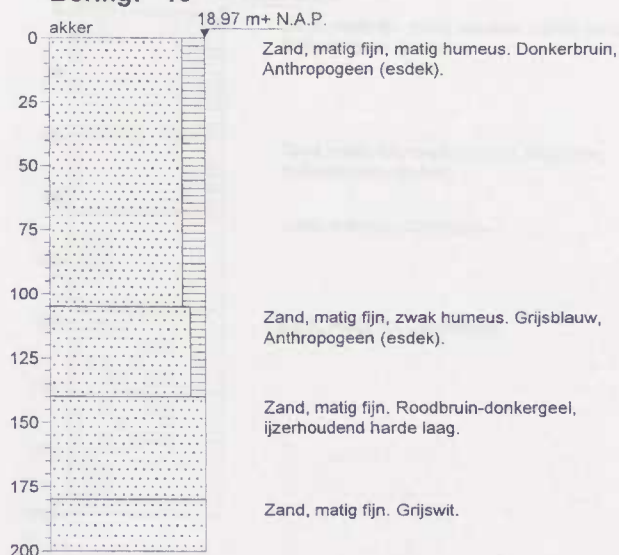

getekend volgens NEN 5104'

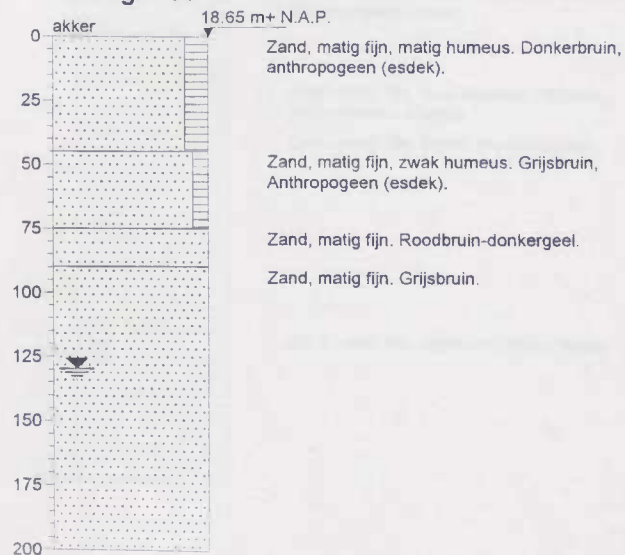
Boring: 9

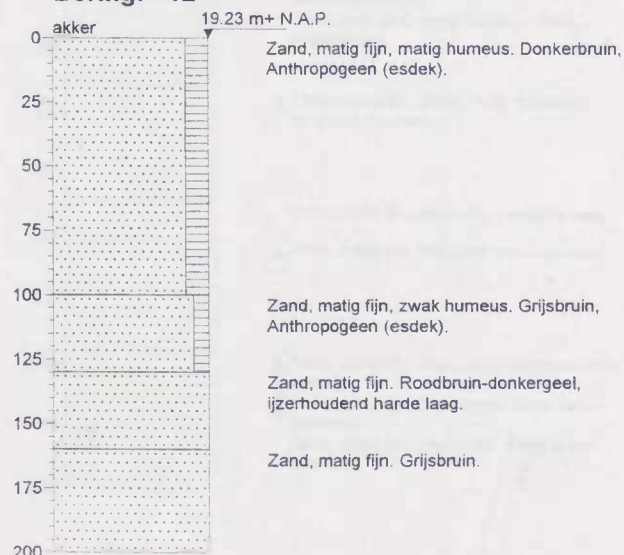
Boring: 10

Boring: 11

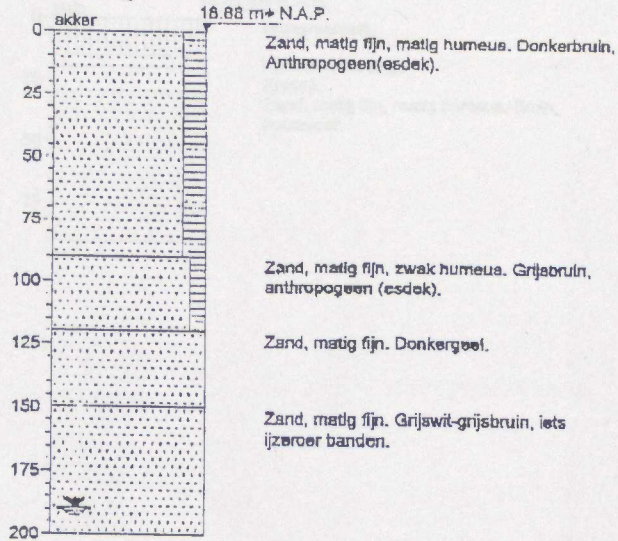

Boring: 12

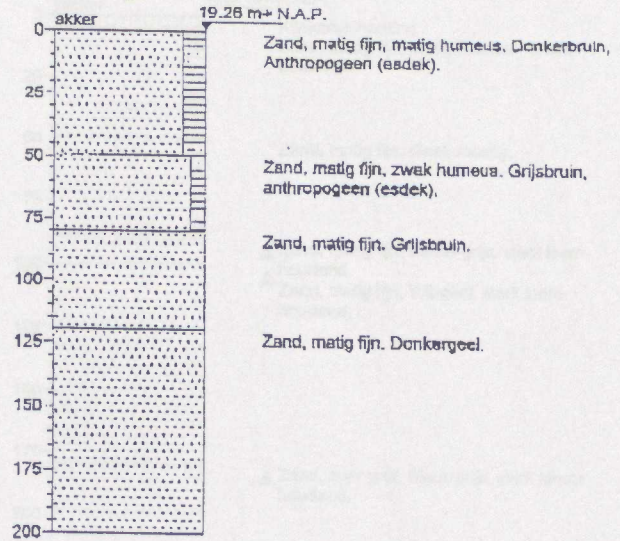

getekend volgens NEN 5104

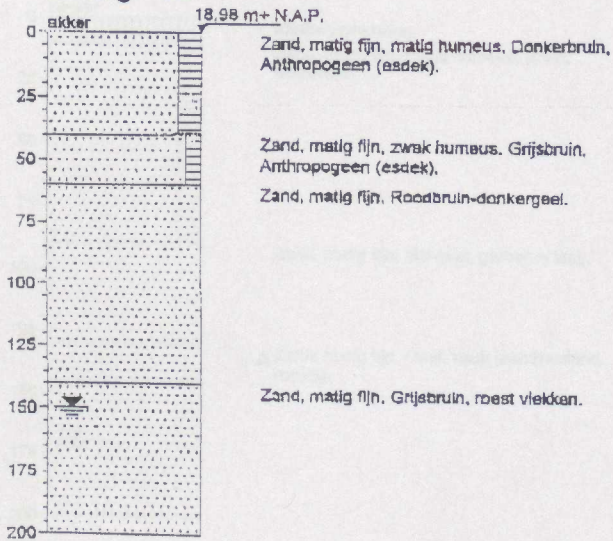
Boring: 13

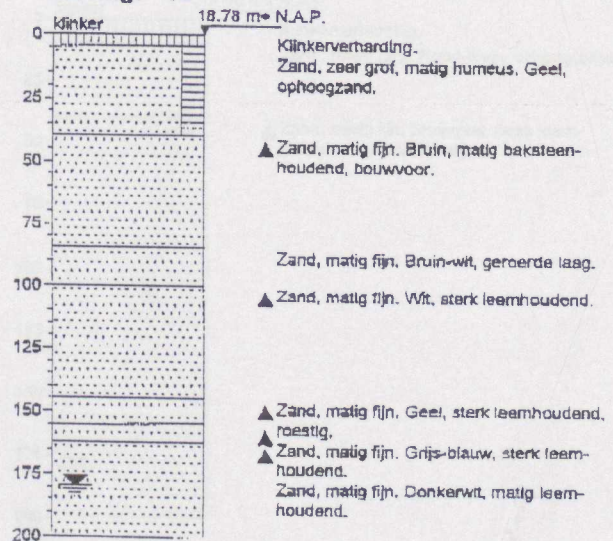
Boring: 14

Boring: 15

Boring: 16

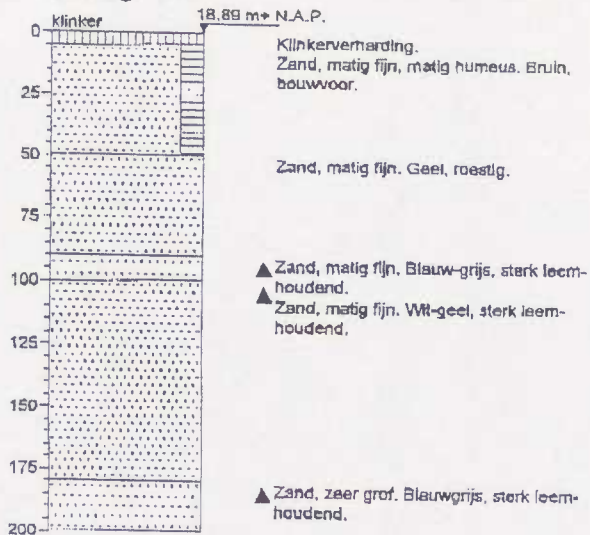
Boring: 17

18.83 m N.A.P.

Puingranulaat
Klinkerverharding.
Koolas.
Zand, matig fijn, matig humeus. Bruin, bouwvoor.

Boring: 18

18.89 m N.A.P.

Klinkerverharding.
Zand, matig fijn, matig humeus. Bruin, bouwvoor.

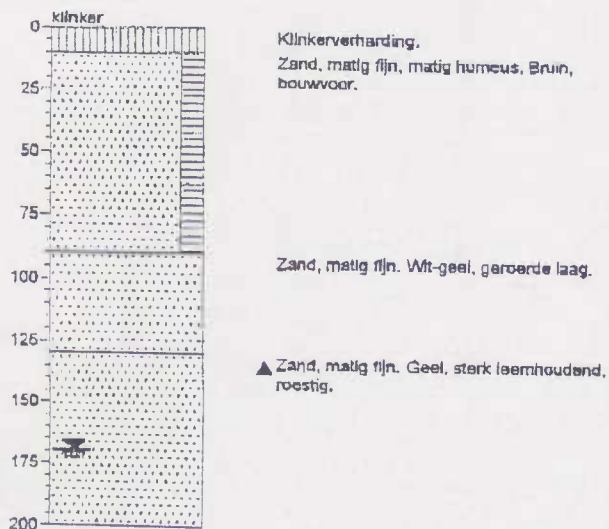
Zand, matig fijn. Geel, roestig.

▲ Zand, matig fijn. Blauw-grijs, sterk leemhoudend.

▲ Zand, matig fijn. Wit-geel, sterk leemhoudend.

▲ Zand, zeer grof. Blauwgrijs, sterk leemhoudend.

Boring: 19

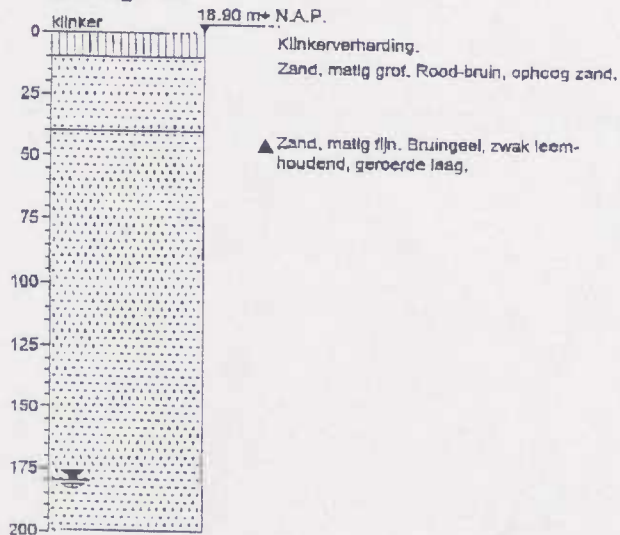

Klinkerverharding.
Zand, matig fijn, matig humeus, Bruin, bouwvoor.

Zand, matig fijn. Wit-geel, geroerde laag.

▲ Zand, matig fijn. Geel, sterk leemhoudend, roestig.

Boring: 20

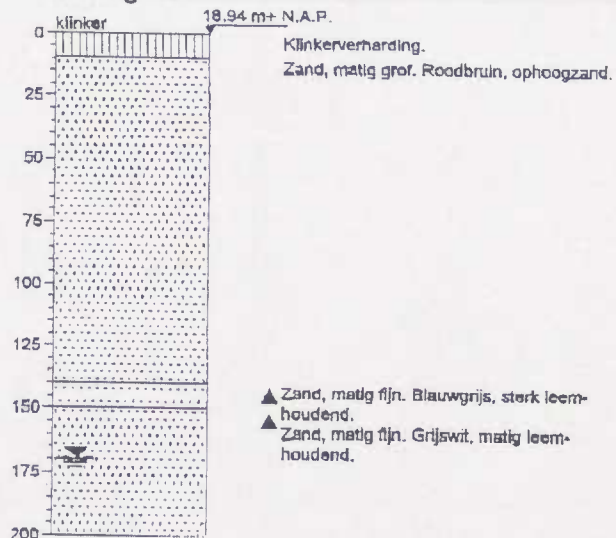
18.90 m N.A.P.

Klinkerverharding.
Zand, matig grof. Rood-bruin, ophoeg zand.

▲ Zand, matig fijn. Bruingeel, zwak leemhoudend, geroerde laag.

getekend volgens NEN 5104

Boring: 21

getekend volgens NEN 5104

Bijlage *Overzicht van*
geologische perioden

		Geologische tijd	
		Geologisch	Chronologisch
Krijt	Cretaceus	Alb	100 - 105
		Tert	105 - 120
Tertiair	Tertiair	Paleoceen	120 - 23
		Neoceen	23 - 0
Kwartair	Kwartair	Pleistoceen	23 - 0,1
		Holoceen	0,1 - 0

BIJLAGE 6
Overzicht van geologische perioden

Bijlage Overzicht van geologische perioden

geologische perioden				ouderdom in jr. voor heden		
Holoceen			Subatlanticum	actueel en zeer recent	100	
			Subboreaal		2 900	
			Atlanticum		5 000	
			Boreaal		8 000	
			Preboreaal		9 000	
Pleistoceen	Laat	Weichselien	Laat	Jonge Dryas	10 200	
				Allerød	11 000	
				Oude Dryas	11 800	
				Bølling	12 000	
					13 000	
	Midden	Saalien				29 000
						73 000
						120 000
	Vroeg					300 000
						700 000

CHRONOSTRATIGRAFISCHE INDELING VAN HET HOLOCEEN	C 14 JAREN VOOR HEDEN (BP)	Archeologische tijdsindeling	C 14 JAREN VOOR EN NA CHR	MARIENE TRANSGRESSIE-FASEN	MARIENE TRANSGRESSIEFASSEN ONDERSCHIEDEN IN NOORD-NEDERLAND	POLLENZONES VAN DE RGD				
Subatlantisch	500	Nieuwe tijd	1500 n Chr	Duinkerke III	D III b	Vc				
		Late Middeleeuwen								
		Hoge Middeleeuwen								
		Vroege Middeleeuwen								
		Middel-euwen								
		1000					1000 n Chr		D III a	
		1500					500 n Chr	Duinkerke II	D II	Vb
		2000					0			
		2500					500 v Chr	Duinkerke I	D I b	Va
		3000					1000 v Chr		D I a	
Subboreaal	3500	Late Bronstijd	1500 v Chr	Duinkerke 0	D 0	IVb				
		Midden Bronstijd								
		Vroege Bronstijd								
		4000					2000 v Chr	Calais IV	C IV b	IVa
Atlanticum	5000	Midden Neolithicum	3000 v Chr	Calais III	C III					
		Vroeg Neolithicum								
		6000					4000 v Chr	Calais II	C II	III
Boreaal	8000	Mesolithicum en ouder	6000 v Chr	Calais I	C I					
							9000	7000 v Chr		
Preboreaal	9000		8000 v Chr			I				

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AAO	Aanpakplan
AVG	Aansluiting van de afvoer van de afvalstoffen
AVM	Aanpakplan voor de afvoer van de afvalstoffen
BB	Bodem Bank
CAA	Coördinatie van de afvoer van de afvalstoffen
COG	Coördinatie van de afvoer van de afvalstoffen
CS	Coördinatie van de afvoer van de afvalstoffen
DAM	Dinamisch Afvalplan
EM	Erven met
NAP	Natuurplan
POG	Plan van Bestuur
RTM	Regio Totaalplan
RM	Regio Milieu
RTM/POG	Regio Totaalplan / Plan van Bestuur

BIJLAGE 7
Lijst met gebruikte afkortingen

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AAO	Aanvullend Archeologisch Onderzoek
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
BP	Before Present
CAA	Centraal Archeologisch Archief
GHG	Gemiddeld Hoogste Grondwaterstand
GLG	Gemiddeld Laagste Grondwaterstand
IKAW	Indicatieve Kaart Archeologische Waarden
MV	Maaiveld
NAP	Nieuw Amsterdams Peil
RGD	Rijks Geologische Dienst
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
SAI	Standaard Archeologische Inventarisatie
STIBOKA	Stichting Bodem Kartering

LIJST MET GEBRUIKTE LITERATUUR

- Beckers, G. de en A.W. Eshuis - Met de hand op de heur - 1976
- Baker, H. de en J. Schöling - System van de hand op de heur - 1976
- Brederode, H. van - Stroomvloed op de Oostvaarders - 1980
- Burk, D.S.H. en M.H. de - De hand op de heur - 1976

BIJLAGE 8

Lijst met gebruikte literatuur

- Beckers, G. de en A.W. Eshuis - Met de hand op de heur - 1976
- Baker, H. de en J. Schöling - System van de hand op de heur - 1976
- Brederode, H. van - Stroomvloed op de Oostvaarders - 1980
- Burk, D.S.H. en M.H. de - De hand op de heur - 1976
- De hand op de heur - De hand op de heur - 1976
- De hand op de heur - De hand op de heur - 1976
- De hand op de heur - De hand op de heur - 1976
- De hand op de heur - De hand op de heur - 1976
- De hand op de heur - De hand op de heur - 1976
- De hand op de heur - De hand op de heur - 1976

LIJST MET GEBRUIKTE LITERATUUR

Bakker, G. de en A.W. Edelman-Vlam; De Nederlandse bodem in kleur.
Wageningen, 1976

Bakker, H. de en J. Schelling; Systeem van bodemclassificatie voor Nederland.
Wageningen, 1989

Beukelaar, H. de, Nijver in het groen, Doetinchem, 1990

Boer, D.E.H. de, M.H. Boone & W.A.M. Hessing; Delta, Nederlands verleden in vogelvlucht, deel 1, De middeleeuwen: 300 tot 1500

Harbers, P. en H. Rosing, Toelichting bij de kaartbladen 41 West Aalten en 41 Oost Aalten, Wageningen, 1983

Kobes, D.W., Kleine historie van de Laurentiuskerk, Sinderen, 1972

Kobes, D.W., Varsseveld in oude ansichten, Zaltbommel, 1971

Kuiper, P. in, Bijdragen en Mededelingen Gelre. Vereeniging tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht. Deel LVIII ,Arnhem, 1959

Mededelingen Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten, Dinxperlo en Wisch (A.D.W.) juli 1963 en augustus 1972.